

Orta asyr Orta Aziýasynda Türküstan we Turan

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Orta asyr Orta Aziýasynda Türküstan we Turan ORTAÇAĞ ORTA ASYASI'NDA TÜRKİSTAN VE TURAN

Orta Asya tabiri bugün, (batı Çin'in Doğu Türkistan bölgesi ile Kuzey Afganistan'ın büyük bir kısmı ve Güney Sibirya'nın genişçe bir bölümü), genel olarak eski Sovyet cumhuriyetlerinden olan Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın oluşturduğu bölgeyi belirtmek için kullanılmaktadır. Bu genel, hatta gündelik tabir özellikle 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve yukarıda adı geçen Müslüman cumhuriyetlerin de buna bağlı olarak elde ettikleri bağımsızlıktan bu yana geniş bir izleyici kitlesine ulaşabilme avantajı sağlamaktadır. Orta Asya tabiri "Doğu Asya", "Güney Asya", ve "Batı Asya" gibi başka tanıdık modern coğrafi tanımlar bağlamında bölgeyi yerleştirme avantajını da beraberinde getirmekte. Ne var ki, en azından tarihi tartışmalar açısından, Orta Asya'nın modern jeopolitik bir kavram haline getirilmesi çeşitli olumsuzluklar içermiyor da değildir. Bugün kullanıldığı şekliyle, bu tabir 1920'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin 'cumhuriyetlerin büyük sınırlandırılması' süresi boyunca bölgede belirlenmiş olan sınırlarla çepeçevre sarılmış alana da işaret etmektedir ve bölgenin eski kültürel ve siyasi sınırlarını artık yansıtmamaktadır. Bu şekilde, tarihi tartışmalardaki kesinliğini son derece dikkat çekici bir biçimde koparıp atan modern siyasi, kültürel ve coğrafi imaları gündeme getirmektedir.

Bu bölgeden çıkan ana tarihi kaynaklar, bölgedeki (Buhara, Hive ve Hokand Hanlığı gibi) istikrarsız siyasi oluşumların, (Horasan, Harezm, Fergana, Bedehşan gibi) tarihsel olarak yer etmiş bölgelerin ya da (esas olarak bir tümenlik yani on bin

altınlık toprak vergisine tâbi olduğundan bu isimle anılan ve tipik olarak yüz köyden oluşmuş idari bir birim olan tuman gibi) daha küçük birimlerin dışındaki coğrafi kavramlardan yalnızca ara sıra bahseder. Yine de yerli ya da dışarıdan olsun, Orta Çağ yazarları, kabaca batıda Kara Kum çölü, doğuda Tien Şan sıradağları, güneyde Hindu Kuş sıradağları ve kuzeyde kırlık Kıpçak bozkırlarıyla kuşatılmış olan ve Çin, İran ve Hindistan medeniyetlerinin komşusu olarak bu alanda yeşermiş olan medeniyete dikkat çekmeyi ara sıra gerekli görmüşlerdir. Buna uygun olarak bu yazarlar bir çok isim kullanırlar ki, bunlar arasında en çok bilinenleri “Maveraünnehir”, “Türkistan” ve “Turan”dır. Önemle belirtilmesi gereken bir nokta şudur: Bu tabirlerin her biri farklı bir kültürel ve coğrafi anlam ifade etmektedir, ve özellikle bazı durumlarda, bu anlamların zaman içinde değişmesi, bu isimlerden herhangi biri için kullanılabilir bir tanıma ulaşma işini son derece güçleştirmektedir.

I. Maveraünnehir

Arapça ‘nehrin ötesinde olan’ anlamına gelen ‘Maveraünnehir’ tabirinin kelime olarak kökü ve onun Yunan-Latin dilindeki karşılığı olan ‘Transoxina’ (Oxus’un ötesindeki toprak), özellikle Zarafşan nehri havzası da dahil olmak üzere, büyük bölümü, Arap fethinden önce Sogdia (Soğdiya) olarak bilinen, Oxus Nehri’nin doğu ve kuzeyindeki bölgeye işaret etmektedir. Bölge, Arapların hakimiyeti altındayken, Yunanlılar tarafından Oxus adı verilen nehir, genel olarak Ceyhun adıyla anılır oldu ve onun biraz daha doğusunda kalan kardeş nehri Jaxartes ise Seyhun olarak tanındı. En azından Moğol döneminden beridir de, bu nehirler yaygın olarak Amu Derya ve Sir Derya adıyla anılmışlardır.

Maveraünnehir isminin ilk kullanımı sekiz ve dokuzuncu yüzyıllara kadar uzanır. Bu zaman, Emevi Halifesi Ebu’l-Abbas El Valid bin Abdü’l-Melik’in (86-96/705-715) komutanı ve Horasan valisi olan Kuteybe bin Müslim el Bahil tarafından 712-713 yıllarında bölgenin fethedilmesini takiben İslam

hakimiyetine geçtiği dönemdir. Araplar için 'Maveraünnehir', 'Nehrin bu yakasında olan' anlamına gelen (ya da Yunan-Latin karşılığı Sisoxinia olan) ve Horasan'a işaret eden 'Madunennehr' tabirine karşı olarak ifade edilmiştir ve bu isim, Batı İran'ın doğusundaki bütün İslam topraklarını ifade etmek üzere ilk halifeler devrinde kullanılmış olan muğlak bir tabirdir[1]. Maveraünnehir ile Horasan arasında erken tarihte yapılan bu ayırım, onuncu yüzyılın sonlarına doğru yazılmış anonim bir coğrafya kitabı olan Hudud'ül-A'lam'da (Dünyanın Bölgeleri) dile getirilmiştir. Yazar, o devirde her iki bölge de kesinlikle Buharalı Sâmanoğulları Hanedanı'nın (819-1005) hakimiyeti altında olmasına rağmen, Horasan'a Maveraünnehir'in güney komşusu olarak atıfta bulunmuştur[2]. Hatta Moğol işgalinin ardından bile, İran'daki İlhanlılar tarafından kontrol edilecek olan toprakların ve Çağatay Hanlarının Maveraünnehir'deki bölgelerinin sınırını belirlemek için Amu Derya'dan yararlanılmıştı[3]. Bunu dikkate aldığımızda, büyük Rus oryantalist V. V. Barthold, bu tabirin özel olarak Amu Derya'nın ötesinde yer alan daha yerleşik bölgeye işaret ettiğini ve bunun da İslam medeniyetiyle arasında bir bağlantının varlığını hissettirdiğini haklı olarak ileri sürer.[4]

Maveraünnehir'in güney sınırının tarihi kaynaklarda açık bir biçimde belirtilmiş olmasının yanında, bu bölgenin diğer yönlere doğru yayılan alanları o kadar belirli değildir. Örneğin, on dördüncü yüzyıl İlhanlı coğrafyacısı ve tarihçisi olan Hamdullah Musta'vfî Kazvî'nî (1281-1339) o devirde popüler olan geleneği, yani, Maveraünnehir'in Amu Derya ile Sir Derya arasında kalan alana işaret ettiğini, çünkü 'Oxus'un onun batısına akarken, Jaxartes'in de doğusuna aktığı, böylece her iki taraftan da nehrin ötesindeki toprak olarak değerlendirildiği' tarifini kaydetmiştir.[5] Bu kavramı destekleyecek başka belgeler de kanıt olarak bulunabilir. Öyle görünüyor ki, bu tabirin, kuzeyin bozkırlarından ziyade, tarım yapan İslam medeniyetiyle bağlantılı olan Amu Derya'nın ötesindeki topraklara yaygın olarak işaret ettiği bir gerçektir. Örneğin, Musta'vfî'nin bu satırları yazmasından üç

yüz yıl önce, Hudûd'ül-A'lâm'ın yazarı, Sir Derya'nın doğusunda yer alan Fergana Vadisi'nin bulunduğu alanı Maverâünnehir'in bir bölümü olarak ona dahil eden önceki bir geleneğin varlığını dile getirmiştir.[6] Bunun ötesinde, Fergana da dahil olmak üzere Maverünnehir'in tarım yapan İslam medeniyetiyle olan bağlantısı, Mustavfi'den iki yüz yıl sonra, Babür İmparatorluğu'nun kurucusu Z. Muhammed Babür (1483-1530) tarafından gösterilmiştir. Babür anılarında, Maverâünnehir'in, diğer bölgelerden daha fazla İslam lideri çıkardığını ve bu büyük İslam yöneticilerinin anavatanının, ve dolaylı olarak Maverâünnehir'in sınırlarının, doğuda kendisinin doğum yeri ve o devirde yerleşik yaşamın sınırı olan Fergana Vadisi'ne kadar eriştiğini ifade eder.[7]

Maveraünnehir'in kuzey sınırlarına gelince, kaynaklar bu bölgenin kırsal-göçebe bozkırın güney düzlüklerinde sona erdiği noktasında görüş birliği içindedir. Böylece, Hudud'ül-Alam, Maverünnehir'i, 'iman savaşçıları' (gazi pişa) diye adlandırdığı dindar Müslümanlar tarafından şenlendirilmiş, verimli bir tarım alanı olarak tarif eder. Bu kaynak aynı zamanda, 'burası adalet ve eşitliğin hüküm sürdüğü bir ülkedir' der ve aynı şekilde, kuzeydeki henüz İslamlaşmamış kırsal-göçebe bozkırlarına tezat olarak, daha fazla tarım yapılan bölgenin İslam ile olan eski bağıını gösterir.[8] Bu durum Mustavfi'nin, bölgedeki (muhtemelen erkek) nüfusun çoğunluğunun askeri eğitim aldığı ve 'kafirlerle olan sürekli mücadelelerinden dolayı' savaşa yatkın oldukları yönündeki iddiası tarafından da desteklenmektedir. Onun, bu tabiri daha ziyade coğrafi olarak kısıtlanmış olarak kullanmasını dikkate alsak dahi, Mustavfi Maverâünnehir'e ait olan yirmiden fazla 'meşhur şehir' ismi sayıp 'her biri işlenmiş topraklarla dolu olan 20.000 civarında köyün varlığıyla iftihar ettiğinden bahseder.[9]

II.Türkistan

Medenileşmiş (daha yerleşik) toprakları kapsayan Maverâünnehir bölgesi, çok yaygın olmamakla birlikte geniş bir biçimde Amu

Derya ile Sir Derya nehirleri arasındaki alanla sınırlandırılmaktaydı ve bu tabir, Orta Çağ İran-Arap yazarları tarafından 'Türkistan' adıyla bilinen, neredeyse tamamen kırsal-göçebe kuzey bozkırlarına zıt olarak sıkça kullanılmaktaydı.[10] Muhtemeldir ki, Arap fetihlerinin hemen öncesinde 'Türkistan' tanımı, Türklerin altıncı yüzyıldan beri yerleştikleri İran'ın kuzeyinde yer alan hem yerleşik hem de kırlık alanlar için kullanılmıştı. Ne var ki, Arap fetihleri göçebe Türk boylarını kuzeye doğru iterken, etnik olarak karışmamış yerleşik Türkleri ve Farsça konuşanları da Hilafet'in idaresi altına sokuyordu. Yerleşik hayat sürdürülen yerlerin Maverâünnehir olarak adlandırılmasıyla birlikte, 'Türkistan' tabiri yaygın olarak sadece daha kuzeydeki kırsal-göçebe bozkır topraklar için kullanılır oldu.[11] Sonraki yüzyıllarda Türkistan ile Maverâünnehir arasındaki sınır, muhtemelen yerleşim biçimleri ve sürekli dalgalanan siyasi sınırlarla değişim göstermiş olsa bile, bu terminolojik ayrımın on beşinci yüzyıla kadar devam etmesi, açık olarak Türkistan ve Maverâünnehir'i iki ayrı bölge olarak değerlendiren Timurluların Horasanlı tarihçisi Hafız-i Abru tarafından gösterilmiştir.[12] Daha sonraları da, Şiban hanedanına mensup meşhur Özbek hükümdar II. Abdullah Han'ın (1583-98) vakanüvisi Hafız Tanış, benzer bir şekilde Horasan, Maverâünnehir ve Türkistan'a üç ayrı bölge olarak işaret etmiştir.[13] Ancak bu durum, hem yerli hem de yabancı insanların Türk grupların yurdu olan Horasan ve Maverâünnehir'in çeşitli bölgelerine Türkistan adıyla atıfta bulunmaya başlamaları üzerine çözülmesi zor bir hal almıştır.[14]

Daha Orta Çağ'ın başlarındayken, Türk boylarının Amu Derya'yı geçip Belh civarında (o zamanlar 'Toharistan' olarak bilinen) kuzey Afganistan'daki bölgeye yerleştikleri biliniyor. Daha sonraki dönemlerde, göçebe Özbek boylarının on beşinci yüzyıl sonu ve on altıncı yüzyılda güneye doğru göç etmelerinin ve Semerkand, Buhara ve Belh civarındaki Timur devletine ait olan toprakların fethedilmesinin ardından, Türklerin bu bölgedeki varlığı büyüdü. Aşırı bir etnik çoğunluk olmamasına karşın,

tıpkı bugün de olduğu gibi, bölgenin o dönemdeki nüfusunda Türkler hakim gruptu. En geniş etnik gruplar şunlardı: Özbekler, Türkmenler, daha az sayıdaki Kazak, Uygur ve daha başka Türk boylar, aynı zamanda Farsça konuşan Tacikler, Hazaralar, Aymaklar ve diğerleri.[15]

Buhara merkezli Şiban ve Astrahan hanedanlarının hükümdarlığı altında bile, batıda Murgab Nehri ile doğuda Badahşan arasındaki kuzey Afganistan idari bölgesi, Belh şehri ve çevresi de dahil olmak üzere, Vilayet-i Belh olarak bilinmeye devam etti. Ancak, on sekizinci yüzyılın sonuna doğru Ahmed Şah Durani (1747-73) tarafından kurulan Afgan Devleti zayıflayıp Belh şehri ve civarı sürekli olarak ekonomik güçlükler ve göçlerle boğuşmaya başladı. Bölgenin siyasi teşkilatı parçalara ayrıldı ve bir grup emir tarafından idare edilen şehirler halinde bölgeselleşti. Mc Chesney bu durumu çok yerinde bir tabirle 'beylikler' olarak adlandırmıştır.[16] Daha önceleri Vilayet-i Belh olarak bilinen bölge, bu dönemde Vilayet-i Türkistan, ya da o devrin bazı Afgan yazarlarının ifadesiyle 'Aşağı Türkistan' olarak bilinir oldu.[17]

Hindistan'daki İngiliz sömürge idaresinin, kuzey Afganistan'ı 'Afgan Türkistanı' olarak ifade etmek için, 'Türkistan' tabirini kullanmaya başlamasına, muhtemelen, sonraki Rus geleneği değil de, daha önceki döneme ait Afgan geleneği vesile olmuştur. Bu tabirin kullanılrlılığı ile ilgili genel değerlendirme, kısa sürede destek buldu. Zira bu, İngilizlerin, Amu Derya'nın kuzeyinde gittikçe genişleyen Rus sömürge alanlarını Türk nüfusun hakim olduğu bu toprak parçasından kesin bir biçimde ayırmalarında yarar sağlıyordu. 'Türkistan' tabirinin kırsal-göçebe bozkırla olan bağlantısı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren (1867'den başlayarak) Taşkent, Semerkand ve Fergana Vadisi civarındaki bölgenin Ruslar tarafından geniş ölçüde sömürgeleştirilmesiyle kalıcı bir biçimde değişmeye başladı ve, Çarın sömürge idaresi bu topraklara Türkistan Genel Valiliği (Guberniya) ya da Türkistan Kray (Türkistan Bölgesi) adını verdi. Bu ayrımın üstüne, idari olarak öyle olmasa bile, (Rus ya da Batı Türkistan'a karşıt olarak) Kaşgarya, yani modern Sinjiang

bölgesini ifade etmek için 'Çin' ya da 'Doğu Türkistan' tabirleri yaygın biçimde moda olmakta gecikmedi. Çin'in güneybatısında yer alan, batıda Tien Şan sıradağları, güneyde Pamir ve Kun Lun sıradağları ile çevrelenmiş olan bu bölge, Tarım havzasını, Cungarya ve Kaşgar, Yarkent, Hotan kentlerini kapsamaktadır.

Yirminci yüzyılın ilk dönemlerinde Çar rejiminin devrildiği sıralarda 'Türkistan', Orta Asya halkları arasında ortaya çıkan siyasi bir birlik dalgası olarak yeni bir anlam kazandı. 30 Nisan 1918'den 11 Mayıs 1925'e kadar, bu tabir resmi anlamda kullanıldı. Önce Özerk Türkistan Cumhuriyeti ve sonra Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti. Nihai olarak, Türk siyasi hareketinin gelişimine engel olmak için Sovyet rejimi Türkistan ÖSSC'yi parçalara ayırdı ve yerine etnik olarak ayrılmış birçok eyalet oluşturdu. Bunlar modern Orta Asya cumhuriyetlerinin temelleri oldu. Bir zamanlar bozkırın güney ucunda başarılı bir ticari istasyon olan 'Türkistan' bugün sadece güney Kazakistan'da yer alan küçük bir şehir ismi olarak varlığını sürdürüyor.

III. Turan

Barthold ve Frye'in değerlendirmelerine göre 'Turan' tabiri Sasani dönemi sırasında İran literatürünün bazı örneklerinde, Sasani kontrolündeki bölgenin doğu düzlüklerinde yer alan, modern Pakistan'daki Belucistan'ın kuzeydoğu kısmındaki bölgeyi anlatmak için kullanılıyordu. Sasani dönemindeki başlıca şehri, bölgesel önemi modern Kalat kenti tarafından uzun süredir gölgelenmiş olmakla birlikte, 150 km. kadar kuzeyde yer alan Kuzdar'dı.[18] O devirde bölge muhtemelen taşralı Dravid Brahiler tarafından doldurulmuştu. Bunlar Sistan'ın Sasani valisinin bölgesi içinde yaşayan ve İran yönetimine karşı düşmanlık beslediği söylenen deve çobanlarıydı.

Sonraki devirlerde 'Turan' kelimesinin anlamı değişti ve, İran'ın güneydoğu uç bölgesinde yaşayan yerel gruplara işaret ederken, kuzeydoğu uç bölgesinde bulunan gruplara işaret

etmeye başladı. Bu anlam değişikliğini, her iki halkın da yerleşik İran'ın uçlarında yaşayan düşman kırsal bölge insanları olmasından dolayı aralarında bir bağ kurulmuş olmasına dayandırmak mantıklı görünmektedir. Bu durum ayrıca, tabirin bozkır halkları için bir isim olarak kullanıldığı gerçeğinin Sasani dönemine dayandığı düşünöldüğünde daha da güçlenmektedir.[19] Bu kaynaklarda 'Turan' ifadesiyle, muhtemelen Türk ve Farsça konuşan bozkır halklarının tümüne, etnik ayrım yapmaksızın işaret edildiğı dikkate alınmalıdır. Sonuç olarak sadece Türk halklarıyla bağlantılı bir hale gelmiştir.

'Turan' kelimesi, bir orta Farsça son eki olan (ve bu nedenle bölge ya da ülke ismi ifade eden) 'an' ile, 'kötü ruh, cin' gibi anlamlara gelen 'Tura' kelimesinin birleşmesinden türemiştir: Kesinlikle medeni, yerleşik halkların kırsal-göçebe komşularına besledikleri düşmanlık hisleriyle desteklenen bir değerlendirme. Öte yandan, aynı şekilde muhtemeldir ki, 'cesaret' 'yiğitlik' anlamına gelen Farsça 'Tur' kelimesinden türemiş olabilir. Her halükarda, sonra gelen yazarlar kelimenin anlamını, Şehname'nin doğu İranlı yazarı Firdevsi'nin (940-1020) benimsediğı bu ikinci etimolojiye borçludur. Yaklaşık 60.000 beyitlik bu epik şiir, daha sonra Türk Gaznevilere hitaben yazılmış olsa da, başlangıçta Buhara merkezli Farsça konuşan Sâmânîlerin (819-1005) sarayı için tasarlanmıştı. Bu edebi kaynakta İranlıların daimi düşmanı, İran'ın kuzey ve doğusundaki bozkır alanlarında yaşayan göçebe boylardı ve 'Turaniyanlar' olarak adlandırılıyordu.

Sonraki dönemlerde yazılan eserlerde, 'Turan' tabiri Arapça Maverâünnehir tabiri gibi kullanıldı. Horasan ile Maverâünnehir arasındaki sınıra işaret ederek, Firdevsi benzer şekilde Amu Derya'yı Turan ve İran arasında sınır olarak değerlendirmiştir. On üçüncü yüzyıl başlarında, Arap coğrafyacı Yakut (1179-1229) bu iki tabirin eşanlamlı olduğunu ifade ederken, 1320'de Dımaşki, Turan'ın doğuya, Sir Derya'ya doğru uzandığını, burasının Türkistan'a açılan yol olduğunu ve yazarın kendi deyişiyile, 'Fergana Vadisi'ni de içine aldığını'

öne sürmüştür.[20] Bu nedenle, Turan ve Maverâünnehir tabirlerinin esas olarak, Horasan'ın karşısında, Oxus tarafında olan toprak parçasına işaret etmekte kullanıldığı görülebilir.[21]

Ancak bu tabirlerin modern anlamda kullanılmasına henüz başladığı sıralarda, ince ama son derece önemli anlam değişiklikleri meydana gelmiştir. O zamana gelindiğinde Maverâünnehir tabiri, güneye, ya da Harezm'e ve kuzeybatıya uzanan Horasan'a benzer şekilde, tarihi olarak yer etmiş bir bölge anlamını taşıyordu. Bunun tam aksine, Turan'ın zihinlerdeki sınırları Maverâünnehir'inkinden çok daha az belirgindi. Örneğin, hem onuncu yüzyılda Hudud'ül-Alam'ın bilinmeyen yazarı, hem de on dördüncü yüzyılda İbn Batuta, Belh'in Horasan'da, Tirmiz'den güneye bir buçuk günlük yürüme mesafesinde, Maverâünnehir'in epeyce güneyinde Oxus Nehri'nin hemen üzerinde ya da yakınında kurulmuş bir ulaşım ve ticaret merkezi olduğuna tanıklık etmektedir.[22] Tirmiz nasıl bugün Afganistan ile Özbekistan arasında bir sınır karakolu olarak varlığını sürdürüyor ise, Eski Tirmiz'in, Moğol saldırılarının henüz başlarında yıkılıp birkaç mil güneydoğuda yeniden kurulmasından önce bile, bu kent Maverâünnehir ile Horasan arasında önemli bir sınır karakolu görevi görmekteydi.[23] Buhara Hanlığı'nın kare şeklinde kurulmuş olan başkenti Maverâünnehir'de yer alırken, ikinci önemli şehri olan Belh de, Horasan'da, Tirmiz'in yaklaşık yetmiş kilometre güneyinde kurulmuştu. Bu durum, Buhara Hanlığı'nın topraklarının toplamına atfen kullanılmak üzere Buhara hanları için 'Turan'ı daha uygun bir tabir yapmaya yetti: Maverâünnehir'i kapsayan, ama onunla sınırlı olmayan bir bölge.

Farsça Turan tabirinin nispeten gündelik dile ait tabiatı, kelimenin erken modern dönemdeki büyük popülerliğine daha başka katkılarda bulunmuş da olabilir. Farsça, yerleşik nüfusun bulunduğu bölgenin hatırı sayılır bir bölümünün kullandığı dildi ve aynı zamanda Özbek Şiban ve Astrahan hanedanlarının da saray diliydi. Bunun tam aksine, daha az gündelik olan Maverâünnehir tabiri ise, dinsel ve bilimsel çalışmalar hariç, erken modern dönemin başlamasından çok önce

bu bölgedeki yaygınlığını artık kaybetmiş bir dil olan Arapçaydı.

Bu etkenlerin bir araya gelmesi, Buhara'daki erken modern dönem Özbek hanedanlarının bölgelerini, en azından Safavi İran ve Mughal Hindistan ile yapılan resmi yazışmalarda, neden 'Turan' olarak ifade etmeyi tercih ettiklerini açıklıyor.[24] İdari bir terim olarak 'Turan'ın on sekizinci yüzyılda artık tercih edilmez olmasına karşın, Maverâünnehir on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar bölgenin uleması tarafından üretilen eserlerde kullanılmaya devam etmiştir. Bu tabirin coğrafi bakımdan çok katmanlılığı ve yerli egemen hanedanların bu tabiri siyasi bölgelerini adlandırmakta yaygın olarak kullanmaları, bölge ile ilgili bir tartışmada 'Turan'a, erken modern dönem siyasi ve kültürel bir varlık olarak, daha fazla kesinlik katmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Scott LEVİ,
Eastern Illinois Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü – ABD.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 1 Sayfa: 388-392

■ KAYNAKLAR:

- ◆ Bartol'd, V. V. An Historical Geography of Iran. Translated by Svat Soucek and edited by C. E. Bosworth. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- ◆ Bartol'd, V. V., Turkestan Down to the Mongol Invasion. 2nd edition. Translated and revised by V. V. Bartol'd and H. A. R. Gibb. London: Luzac and Co., 1928.
- ◆ Encyclopaedia of Islam. Edited by M. Th. Houtsma et al. 1st ed. 4 vols. Leiden: E. J. Brill Ltd, 1913-36.
- ◆ Encyclopaedia of Islam. New edition. Edited by B. Lewis, Ch. Pellat and J. Schacht Leiden: E. J. Brill and London: Luzac & Co., 1954-(in progress).
- ◆ Frye, Richard. The Golden Age of Persia. London: Weidenfeld and Nicolson, 1975.
- ◆ Hafid Tanish b. Mir Mu ammad al-Bukhari. Sharaf-nama-i-Shahi. Reproduced in facsimile with Russian translation by M.

A. Salakhettidina. 2 vols. Moscow: Nauka, 1983-89.

♦ Hamd-Allah Mustawfi. The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulub Composed by Hamd-Allah Mustawfi of Qazwin in 740 (1340). Translated by G. Le Strange. Leyden: E. J. Brill, 1919.

♦ Ibn Batuta. The Travels of Ibn Battuta, A. D. 1325-1354. Translated by H. A. R. Gibb. Vol. 3. 1953. Reprint. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1993.

♦ Le Strange, G. The Lands of the Eastern Caliphate. Cambridge: Cambridge University Press, 1905.

♦ Lee, Jonathan L. The 'Ancient Supremacy': Bukhara, Afghanistan and the Battle for Balkh, 1731-1901. Islamic History and Civilization: Studies and Texts, edited by Ulrich Haarmann, vol. 15. Leiden: E. J. Brill, 1996.

♦ Maktubat munshacat manshurat, Oriental Studies Institute of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Ms. No. 289.

♦ Mansura Haidar, ed. Mukatabat-i- Allami (Inshaci Abulcl Fadl), Daftar I. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1998.

♦ McChesney, R. D. Waqf in Central Asia: Four Hundred Years in the History of a Muslim Shrine, 1480-1889. Princeton: Princeton University, 1991.

♦ Minorsky, V., tr. Oudud al-alam: the Regions of the World. 1937. Reprint. Karachi: Indus Publications, 1980.

♦ Minorsky, V., 'A Greek Crossing on the Oxus.' Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 30 (1967), ss. 45-53.

♦ Nizamutdinov, Il'ias. Iz istorii Sredneaziatsko-indiiskikh otnoshenii, (IX-XVIII vv.). Tashkent: Fan, 1969.

♦ Riazul Islam. A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750). 2 vols. Tehran: Iranian Culture Foundation, 1982.

♦ Zahir al-Din Muhammad Babur. Babur-nama: Memoirs of Babur. Edited and translated by Annette Beveridge. Reprint. Delhi, 1989.

■ Dipnotlar:

- [1] G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge: Cambridge University Press, 1905, s. 434.
- [2] V. Minorsky, (?ev.), *Hudud al-Alam: the Regions of the World*, 1937, reprint, Karachi: Indus Publications, 1980, s. 102, 112, 119 (fol. 19a, 22b, 25a).
- [3] V. V. Bartol'd, *An Historical Geography of Iran*, ?ev., Svat Soucek and edited by C. E. Bosworth, Princeton: Princeton University Press, 1984, s. 100.
- [4] Bkz., EI1., s. v. 'Ma wara al-nahr'.
- [5] Hamdullah Mustawfi, *The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulub Composed by Hamdullah Mustawfi of Qazwin in 740 (1340)*, ?ev., G. Le Strange, Leyden: E. J. Brill, 1919, s. 209.
- [6] *Hudud al-Alam*, s. 115-16 (fol. 23b).
- [7] Zahir al-Din Muhammad Babur, *Babur-nama: Memoirs of Babur*, yay., ve çev., Annette Beveridge, reprint, Delhi, 1989, s. 75-76.
- [8] *Hudud'ül-Alam*, s. 112 (fol. 22b).
- [9] Mustawfi, *The Geographical Part*, s. 255.
- [10] V. V. Bartold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, 2. Baskı, çev., V. V. Bartold ve H. A. R. Gibb, London: Luzac and Co., 1928, s. 64.
- [11] EI2, s. v. 'Türkistan'.
- [12] Bu yazar hakkındaki yorumlar için bkz., V. Minorsky, 'A Greek Crossing on the Oxus', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 30 (1967), s. 46.
- [13] Alıntı, üç farklı bölgeye yönelmiş olan kervanlara atfen yapılmıştır. Bkz., Hafi Taniş b. Mir Muhammed al-Buhari, *Seref-name-i Sahi*, Institute of Oriental Studies, St Petersburg, Ms. No. D88, fol. 451a-b. Il'ias Nizamutdinov'da alıntılanmıştır: *Iz istorii Sredneaziatsko-indiiskikh otnoshenii*, (IX- XVIII vv.), Tashkent: Fan, 1969, s. 47 ve not 1.
- [14] Bartold, *An Historical Geography*, s. 26.
- [15] Puştuca konuşan gruplar bu bölgeye muhtemelen 1730'lardan önce yerleşmişti. Jonathan L. Lee, *The 'Ancient Supremacy': Bukhara, Afghanistan and the Battle for Balkh, 1731-1901*,

Leiden: E. J. Brill, 1996, s. XXXIII.

[16] Robert D. Mc Chesney, *Waqf in Central Asia: Four Hundred Years in the History of a Muslim Shrine, 1480-1889*, Princeton: Princeton University, 1991, s. 231.

[17] Mc Chesney, 1991.

[18] Kars. Bartold, *An Historical Geography*, s. 75-76; Richard Frye, *The Golden Age of Persia*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1975, s. 14, 31.

[19] EI1, s. vv. 'Turan' ve 'Turan'.

[20] EI1, s. v. 'Turan'.

[21] Kars. Bartold, *Turkestan*, s. 64-65; EI, s. v. 'Turan'.

[22] Kars. Ibn Batuta, *The Travels of Ibn Battuta*, A. D. 1325-1354, çev., H. A. R. Gibb, 3 cilt, New Delhi, 1993, III, s. 552-53, 571; *Hudud'ül-Alam*, s. 108 (fol. 21a).

[23] Minorsky, 'A Greek Crossing on the Oxus', s. 52.

[24] 'Turan' kelimesi Buhara hanlarının topraklarına atfen, Mughallar ile yapılan yazışmalarda rutin olarak kullanılmıştır. Karş. Riazul Islam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750)*, 2 cilt, Tehran: Iranian Culture Foundation, 1982, II, s. 203-89; yay., Mansura Haidar, *Mukatebat-i Allamî (İnşa-i Abu'l-Fadl)*, Daftar I, New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1998. Aynı zamanda bkz., Sübhan Quli Han'ın (1681-1702) Mughal İmparatoru Aurangzeb'e (1658-1707) Harezmlî Anuşah Han (1663-87) karşısında kazandığı zafer hakkında yazdığı mektup, *Mektubat Münşeat Manşurat*, a Collection of Seventeenth-century Letters of the Ashtarkhanid Rulers, Oriental Studies Institute of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Ms. No. 289, fol. 3a. Bu değerli kaynak üstüne daha fazla bibliyografya için, bkz., yay., A. A. Semenov et al, *Sobranie vostochnykh rukopisei Akademii Nauk Uzbekskoi SSR*, 11 cilt, Tashkent: Nauka, 1952-85, I, s. 157. Taryhy makalalar